

A Legal Analysis of the Domestic and International Protections for the Houbara Bustard Against Illegal Hunting and Trade (Original Research)

Mostafa Fazaeli *
Mina Derakhshani **
Ali Mashadi ***

(DOI) : 10.22066/cilamag.2024.2010541.2439

Date Received: 5 Sep.2023

Date Accepted: 24 Jul.2024

Abstract

The illegal hunting and trafficking of various wildlife species, which is a leading factor in their destruction, has increased significantly in recent years. The Houbara bustard is an internationally vulnerable species, listed on the International Union for Conservation of Nature's Red List, as well as the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), a pivotal international instrument for wildlife protection. Additionally, the Houbara has been designated as an endangered species under the Bonn Convention. Safeguarding this vulnerable and valuable Iranian wildlife species has become a pressing issue. While Iran has enacted various regulations and permitting systems related to the hunting and capture of wild animals, ostensibly in alignment with CITES, numerous challenges remain in preventing the smuggling of Houbara to Persian Gulf countries. This study aims to examine the dimensions and significance of this problem, as well as potential solutions grounded in domestic and international law, utilizing a descriptive-analytical methodology based on library research.

Keywords

Houbara, Conservation Status, Endangered Species in Iran, Illegal Trade, CITES

* Corresponding Author, Associate Professor, Department of International and Public Law, Faculty of Law, University of Qom; m.fazayeli@qom.ac.ir

** MA Student, Department of International and Public Law, Faculty of Law, University of Qom; minder.mapes@yahoo.com

*** Associate Professor, Department of International and Public Law, Faculty of Law, University of Qom; mashadiali@yahoo.com

تأملی بر حمایت‌های حقوقی داخلی و بین‌المللی از هوبره در برابر شکار و تجارت غیرقانونی (پژوهشی)

مصطفی فضائلی *

مینا درخشانی **

علی مشهدی ***

(DOI) : 10.22066/cilamag.2024.2010541.2439

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۶

چکیده

شکار، تجارت غیرقانونی و قاچاق گونه‌های مختلف حیات وحش که از مهم‌ترین عوامل نابودی آن‌هاست، طی سالیان اخیر رشد چشمگیری داشته است. در این میان هوبره، در سطح بین‌المللی به‌عنوان گونه‌ای آسیب‌پذیر، در فهرست قرمز اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت جای گرفته و همچنین در کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های جانوری و گیاهی در معرض انقراض، معروف به سایتس که یکی از مهم‌ترین کنوانسیون‌های بین‌المللی در خصوص حفاظت از گونه‌های جانوری است، به‌عنوان گونه در معرض انقراض و در کنوانسیون بن به‌عنوان گونه‌ای که وضعیت نامطلوبی دارد، معرفی شده است. حفاظت از این گونه آسیب‌پذیر و در معرض انقراض که یکی از گونه‌های ارزشمند حیات وحش ایران است، برای ایران مسئله مهمی شده و به‌رغم اینکه تا کنون مقررات مختلفی نسبت به حفاظت از گونه‌های جانوری تصویب شده و مجوزهای صادره مربوط به شکار و صید جانوران وحشی، ظاهراً مطابق کنوانسیون سایتس بوده است، چالش‌های بی‌شماری در جهت جلوگیری از قاچاق هوبره به کشورهای حاشیه خلیج فارس پدید آمده است. نشان دادن ابعاد و اهمیت این مسئله و بررسی راهکارهای ممکن بر اساس قوانین داخلی و بین‌المللی، وجهه همت نوشتار پیش رو است.

m.fazayeli@qom.ac.ir / fazaeli2007@gmail.com

* نویسنده مسئول، دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه قم

minder.mapes@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه قم

mashadiali@yahoo.com

*** دانشیار گروه حقوق بین‌الملل و عمومی دانشکده حقوق دانشگاه قم

واژگان کلیدی

هوبره، وضعیت حفاظت، گونه در معرض انقراض در ایران، تجارت غیرقانونی، سایتس

مقدمه

یکی از گونه‌های مورد حمایت کنوانسیون سایتس، هوبره است و مهم‌ترین عاملی که نسل این پرنده را در معرض انقراض قرار داده، شکار بی‌رویه و تجارت غیرقانونی^۱ آن به کشورهای حاشیه خلیج فارس بوده که این موضوع مغایر با اهداف کنوانسیون سایتس است. از این رو پرداختن به آن از منظر حقوق بین‌الملل حیات وحش، حائز اهمیت و ضروری می‌نماید. هوبره پرنده‌ای است که از نظر جثه و رنگ، شبیه بره‌آهو است. برای همین با این نام، نام‌گذاری شده است.^۲ از منظر «بوم‌شناسی و رده‌بندی در جهان، ۱۰ جنس و ۲۶ گونه وجود دارد که هوبره یکی از گونه‌های خانواده otididae و سرده Chlamydotis است»^۳. «هوبره حدود ۳ تا ۵ کیلو وزن و طول بال‌های آن ۱۴۰ سانتی‌متر است. پر و بال آن قهوه‌ای و طول آن ۶۰ سانتیمتر است»^۴. از لحاظ پراکندگی، «هوبره آسیایی از شرق صحرای سینا تا شرق دره نیل، جایی که با زیرگونه آفریقایی همپوشانی دارد، پراکنده شده است که شامل جنوب فلسطین، اردن، بیابان‌های سوریه، لبنان، عربستان، یمن، عمان، امارات متحده عربی، بحرین، قطر، کویت، ایران (به‌استثنای سواحل خزر و خلیج فارس)، عراق، افغانستان، پاکستان، هند، جنوب ارمنستان (دره‌های آراکس)، ترکمنستان، ازبکستان، تاجیکستان، قزاقستان، گرجستان، روسیه، مغولستان تا چین»^۵ می‌شود. زیستگاه این پرنده نیز «نواحی استپی و نیمه‌بیابانی باز، خشک و کم‌پوشش گیاهی است»^۶. با توجه به اینکه یکی از چالش‌های حیات وحش در ایران، شکار و تجارت غیرقانونی این گونه با اهمیت است، در این نوشتار سعی شده است ابعاد حقوقی این مسئله از منظر حقوق داخلی و بین‌المللی بررسی شود. سؤال اساسی این است که

1. Illegal Trade

۲. هوبره در آسیا با نام «Houbara Bustard» شناخته می‌شود. جمشید منصوری، «راهنمای پرندگان ایران»، (تهران، انتشارات فرزانه، ۱۳۷۹)، ۱۷۷.

۳. بابک، باسمنجی، «برآورد تراکم جمعیت و استفاده از زیستگاه هوبره آسیایی (Chlamydotis macqueenii)» پایان‌نامه کارشناسی ارشد منابع طبیعی، دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱۳۸۹: ۳.

۴. منصوری، همان، ۱۷۸.

۵. باسمنجی، همان، ۶.

6. Christophe Tourenq, Olivier Combreau, Mark Lawrence, Serguei B. Pole, Andrew Spalton, Gao Xinji, Mohammed Al Baidani, and Frédéric Launay, "Alarming houbara bustard population trends in Asia," *Biological Conservation* 121, 1 (2005): 3.

7. Patrick E. Osborne, Launay Frédéric, and Derek Gliddon, "Wintering habitat use by Houbara Bustards Chlamydotis Undulate in Abu Dhabi and implications for management," *Biological Conservation* 81 (1997): 51-56.

شکار و تجارت غیرقانونی هوبره از منظر اسناد داخلی و بین‌المللی چه ابعاد حقوقی دارد؟ فرض اساسی این نوشتار بر این مبنا استوار است که قواعد حقوقی حمایتی متعددی در حقوق ملی و اسناد بین‌المللی در این زمینه وجود دارد. به این منظور این پژوهش ابتدا به زمینه‌های حقوقی توجه به این گونه و عوامل تهدیدکننده آن پرداخته و سپس ابعاد حقوقی داخلی و بین‌المللی آن را بررسی می‌کند. از لحاظ پیشینه تحقیقاتی حقوقی نیز منبع مستقیم و مشخصی در این زمینه یافت نشد.

۱. زمینه‌های حقوقی توجه به گونه هوبره

هوبره از جمله گونه‌های پرندگانی است که به دلیل شکار غیرقانونی و عوامل محیطی، جمعیت مانای آن مورد تهدید جدی قرار گرفته است. علاوه بر این می‌توان گفت «به‌طور کلی عواملی که زندگی این پرنده را تهدید می‌کند، شامل معدن، جاده، شکار بی‌رویه، جمع‌آوری تخم‌ها، کاهش و تکه‌تکه شدن زیستگاه به دلیل کشاورزی، توسعه انسانی از قبیل جاده‌سازی و خطوط نیرو، فعالیت‌های نظامی، چرای بی‌رویه، استخراج شن و بیماری‌ها است»^۸. در این میان مهم‌ترین عامل تهدیدکننده این پرنده در مقیاس بین‌المللی، شکار توسط قوش‌بازان^۹ در خاورمیانه معرفی شده است. طبق مقاله‌ای که در این رابطه در فهرست قرمز اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت^{۱۰} منتشر شده است، شکار و صید را عامل مرگ و میر بیش از ۵۰ درصدی این پرنده اعلام کرده‌اند. به همین سبب اتحادیه جهانی حفاظت، به این گونه توجه ویژه‌ای داشته است. بر این اساس «با توجه به طبقه‌بندی گونه‌ها از نظر بقا، از سوی اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت»^{۱۱} هوبره جزو پرندگان آسیب‌پذیر^{۱۲} است. (زمانی یک گونه آسیب‌پذیر است که شواهد قوی حاکی از آن باشد که از یکی از معیارهای A تا E آسیب‌پذیری برخوردار است و آن رده با خطر بالای انقراض در حیات وحش

۸. زینب فخارمنش، «گزارش ملی سرشماری جمعیت زمستان‌گذران هوبره در سال ۱۳۹۷»، سازمان حفاظت محیط‌زیست، دفتر حیات وحش و آبریان آب‌های داخلی، (۱۳۸۹)، ۴.

۹. اولین برداشت از کلمه قوش‌بازی، نمی‌تواند چیزی بیش از پراندن و بازی‌دادن قوش و نوعی پرنده زینتی (bird fancy)، مانند کفتربازی باشد. «در منابع لاتین آمده عمل شکار با پرنده شاهین شرطی شده را هاوکینگ نیز می‌گویند». در متون قدیمی فارسی به این فن، واژه «شاهین‌داری» و... اطلاق شده است. کد خبری ۱۷۷۵۰۱، ۲۳ آبان ۱۳۹۲، <https://www.bultantnews.com>

۱۰. International Union for Conservation of Nature (IUCN) بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین شبکه زیست‌محیطی جهان <https://www.iucn.org>
See IUCN Red List of Threatened Species, "Chlamydotis macqueenii" (2021), Available on: <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2021-3.RLTS.T22733562A205364424.en>, Last accessed on August 4, 2024.

۱۱. IUCN Red List Categories and their Application, Available on: https://web.archive.org/web/20100724012230/http://www.iucn.org/about/work/programmes/species/red_list/about_the_red_list, Last accessed on August 4, 2024.

۱۲. Vulnerable (VU)

روبه‌روست).^{۱۳} فهرست قرمز (Red List) گونه‌های در معرض خطر اتحادیه،^{۱۴} بهترین و شناخته‌شده‌ترین سامانه رده‌بندی و فهرست‌برداری وضعیت حفاظت در سراسر جهان است. در واقع، «فهرست قرمز، شاخص حیاتی برای سلامت تنوع زیستی جهان است».^{۱۵} این فهرست، «اطلاعاتی در مورد محدوده، اندازه جمعیت، زیستگاه و بوم‌شناسی، استفاده یا تجارت، تهدیدات و اقدامات حفاظتی ارائه می‌کند که به اطلاع‌رسانی تصمیمات حفاظتی ضروری کمک می‌کند».^{۱۶} «ضوابط فهرست قرمز اتحادیه، معیاری کاملاً شناخته‌شده برای طبقه‌بندی گونه‌های در معرض خطر انقراض جهانی‌اند. هدف کلی این سیستم، ارائه چارچوب واضح و عینی برای طبقه‌بندی گسترده‌ترین طیف گونه‌ها با توجه به خطر انقراض آن‌ها است».^{۱۷}

از آنجا که جمعیت‌های این گونه در ۱۵ کشور از ۲۰ کشوری که در گستره پراکندگی این گونه قرار دارند در حال کاهش است، وضعیت حفاظتی این گونه، از نزدیک به تهدید (Near Threatened) در ۲۰۰۱ به آسیب‌پذیر (Vulnerable) در ۲۰۰۷ تغییر یافته است و تا کنون در همین وضعیت قرار داشته است».^{۱۸} در ایران نیز هوبره «جزو پرندگان در معرض خطر انقراض معرفی شده و دارای ارزش حفاظتی است».^{۱۹} علاوه بر این می‌توان به «سندوق بین‌المللی حفاظت از هوبره با نام اختصاری (IFHC) که در امارات و با هدف پیشبرد تحقیقات علمی و همکاری بین‌المللی برای پایداری طبیعی جمعیت‌های هوبره و حمایت از زیستگاه‌های آن تشکیل شده است، اشاره کرد».^{۲۰} به دلیل کاهش جمعیت‌های این گونه در سطح دنیا و پرهزینه‌بودن برنامه‌های حفاظتی داخل ایستگاه (In situ) و همچنین نیاز به سیاست‌های پایدار در این ارتباط، اقدامات تکثیر در حصار (Captive breeding) در برخی کشورها نظیر عربستان، مراکش، ازبکستان و امارات متحده عربی به‌عنوان رویکرد حفاظتی برای این گونه در دهه اخیر آغاز گردیده است».^{۲۱}

۱۳. ژانت الیزابت، بلیک، *حفاظت از حیات وحش از دیدگاه حقوق بین‌الملل* (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۴)، ۴۸.

۱۴. IUCN Red List

۱۵. Retrieved from: <https://www.iucnredlist.org>, Last accessed on August 4, 2024.

۱۶. Retrieved from: <https://www.iucnredlist.org/about/background-history>, Last accessed on August 4, 2024.

۱۷. IUCN Red List Categories and Criteria, Available on: <https://portals.iucn.org>, , Last accessed on August 4, 2024.

۱۸. داود پاک‌نیت، محمودرضا همایی، سعیده ملکی و محبوبه توحیدی، «تأثیر عوامل محیطی بر پراکنش زیستگاه‌های مطلوب جمعیت‌های زمستان‌گذران هوبره آسیایی در فلات مرکزی ایران»، *بوم‌شناسی کاربردی* ۵، ۱۷ (۱۳۹۵): ۷۸.

۱۹. اطلس پرندگان ایران، مقالات تخصصی حیات وحش (پرندگان)، قسمت چهارم، ۱۹۲، <https://wl.doe.ir>

۲۰. Retrieved from: <https://www.houbarafund.org>, Last accessed on August 4, 2024.

۲۱. شیرین آقاجفی‌زاده، فتح‌اله حیدری و محمودرضا همایی، «تکثیر هوبره آسیایی در ایران: داده‌ها و تجربیات اولیه»، *مجله زیست‌شناسی ایران*، جلد ۲۳، ۲ (۱۳۸۹): ۱۹۸.

۲. تلاش‌های بین‌المللی حفاظت از هوبره

در چارچوب حقوق بین‌الملل حفاظت از حیات وحش می‌توان به برخی اسناد بین‌المللی و برخی تلاش‌ها برای حفاظت از هوبره در برابر شکار و تجارت غیرقانونی اشاره کرد.

۲-۱. کنوانسیون سایتس

کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های وحشی گیاهی و جانوری در معرض انقراض (CITES) با ممنوع کردن تجارت گونه‌های در معرض انقراض و قاعده‌مند کردن تجارت سایر گونه‌های مورد بهره‌برداری تجاری، به دنبال تضمین تجارت پایدار و منافع اقتصادی دولت‌های صادرکننده است. گونه‌هایی که باید حفاظت شوند در سه ضمیمه کنوانسیون فهرست شده‌اند. در بیشتر قوانین ملی مقرراتی برای اجرای سایتس به چشم می‌خورد. مثلاً برای این منظور، دولت‌ها جهت حفاظت ویژه از گونه‌های زنده، تدابیری را برای مجازات تجارت ممنوعه و مصادره یا اعاده گونه‌های واردشده غیرقانونی به دولت محل صدور اتخاذ کرده‌اند.^{۲۲} «سایتس از طریق برقراری و اعمال کنترل‌های لازم در زمینه تجارت گونه‌های جانوری محلی و گیاهی در معرض انقراض به وسیله صدور مجوزهای صادرات و واردات، شکل گرفته است. سایتس جامع‌ترین کنوانسیون در مورد حفظ گونه‌های ارزشمند طبیعت و ایجاد محدودیت در تجارت و بهره‌وری آن در سطح جهان است».^{۲۳}

اگرچه از منظر حقوق بین‌الملل، تجارت غیرقانونی گونه‌های در معرض خطر انقراض، موضوعی قابل توجه است و سایتس، سند بین‌المللی مهم در خصوص مبارزه با تجارت غیرقانونی جانوران و گیاهان وحشی محسوب می‌شود، «سایتس قرارداد بین‌المللی تجاری است، نه ابزاری از جنس قوانین کیفری بین‌المللی؛ به این معنی که فقط در مورد گیاهان و جانوران وحشی مورد تجارت در سطح بین‌المللی اعمال می‌شود. با وجود این، قوانینی را تعریف می‌کند که اکثر قاچاقچیان سعی می‌کنند از آن فرار کنند زیرا تجارت غیرقانونی، تهدید جنایی کلیدی برای جانوران و گیاهان وحشی است»^{۲۴} و از آنجا که «تجارت حیات وحش، مشکل فزاینده در سراسر جهان است که چه قانونی و چه غیرقانونی باعث انقراض گونه‌ها می‌شود، به جرایم سازمان‌یافته متصل است و به ناآرامی‌های اجتماعی کمک می‌کند».^{۲۵}

از طرف دیگر، «ارزش تجارت غیرقانونی حیات وحش، حدود ۲۰ میلیارد دلار تخمین زده شده

۲۲. شیلتون و کیس، ۱۳۸۹، همان، ۲۲۳.

۲۳. Retrieved from: <https://www.nrdc.org>, Last accessed on August 4, 2024.

۲۴. see "Organized Crime Module 3 Key Issues: wildlife & forest," available on: <https://www.unodc.org>, Last accessed on August 4, 2024.

۲۵. Sollund Ragnhild, "Wildlife Trade and Law Enforcement: A Proposal For a Remodeling of Cites Incorporating Species Justice, Ecojustice, and Environmental Justice," *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 66,9 (2022): 1017-1035.

و به گفته مدیر اجرایی خدمات پلیس اینترپل، جنایت علیه حیات وحش که اغلب نادیده گرفته می‌شود و تحت پیگرد قانونی قرار نمی‌گیرد، پیچیده و جدی است و پیامدهای گسترده و ویرانگر آن نه تنها برای حیات وحش است بلکه کل جوامع و کره زمین را در بر می‌گیرد و اینترپل، مبارزه با جنایت علیه حیات وحش را به‌عنوان اولویت بین‌المللی به رسمیت می‌شناسد.^{۲۶} همچنین درست است که «سایتس دارای مکانیسم پایبندی جدی است اما ممکن است طرف‌های غیرمتعهد، از تجارت گونه‌های فهرست‌شده در فهرست سایتس محروم شوند، که می‌تواند منجر به پیامدهای اقتصادی بالقوه جدی شود. سایتس از نظر قانونی برای طرف‌های تصویب‌کننده الزام‌آور است اما جای قوانین ملی را نمی‌گیرد، بلکه چارچوبی را فراهم می‌کند که هر طرف باید به آن احترام بگذارد و قوانین داخلی خود را برای اطمینان از اجرای آن در سطح ملی وضع کند. علاوه بر این، طرف‌های سایتس آزادند تا زمانی که گونه در سطح بین‌المللی تجارت نمی‌شود، گونه‌های فهرست‌شده در کنوانسیون را در قلمرو خود، به دلخواه خود تنظیم کنند».^{۲۷}

۲-۲. کنوانسیون بُن

بر پایه کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر جانوران وحشی یا کنوانسیون بُن،^{۲۸} گونه‌های مهاجر ساکن در خشکی، آب و هوا در گستره زندگی‌شان تحت حفاظت قرار می‌گیرند. کنوانسیون بن این واقعیت را به رسمیت می‌شناسد که حفاظت و مدیریت کارآمد گونه‌های مهاجر مستلزم اقدام هماهنگ تمام دولت‌هایی است که این گونه‌ها بخشی از عمر خود را در مناطق تحت صلاحیت ملی آن‌ها سپری کرده یا از این مناطق عبور می‌کنند. عبارت «گونه‌های مهاجر» به‌عنوان کل جمعیت یا هر بخش جغرافیایی مجزای جمعیت گونه‌های وحشی تعریف شده است که عادتاً و به‌طور ادواری از مرزهای ملی یک یا چند کشور عبور می‌کنند.

بدیهی است که این تعریف نه تنها پرندگان، بلکه پستانداران زمینی و دریایی، خزندگان و ماهی‌ها را نیز در بر می‌گیرد. واژه «در معرض انقراض» یعنی اینکه گونه مهاجر در سراسر یا قسمت مهمی از «قلمرواش» در معرض نابودی و انقراض است. در این چارچوب، دولت‌های عضو موظف به اتخاذ تدابیری هستند که به‌طور جامع به مسئله تهدید زیستگاه‌ها، شکار بیش از حد در مسیر مهاجرت و تخریب اماکن تغذیه گونه‌های مهاجر بپردازند. دولت واقع در قلمرو، ملزم به تصویب تدابیر حفاظتی سخت‌گیرانه‌ای برای گونه‌های مهاجر در معرض انقراض فهرست‌شدن در ضمیمه نخست کنوانسیون است. این دولت باید برای حفاظت و مدیریت گونه‌های مهاجر فهرست‌شده در

26. See "Differentiating criminal networks in the illegal wildlife trade – springer," available on: <https://Interpol.int>, Last accessed on August 4, 2024.

27. *Supra* note 24.

28. Convention on Migratory Species (CMS)

ضمیمه دوم کنوانسیون، موافقت‌نامه‌هایی با سایر دولت‌های واقع در قلمرو منعقد کند. گونه‌های ضمیمه دوم، آن‌هایی هستند که وضعیت حفاظتی نامطلوبی داشته یا به‌طور قابل توجهی از همکاری بین‌المللی سود خواهند برد.^{۲۹} نام هوبره در ضمیمه دوم این کنوانسیون ذکر شده است. در جلسه پایانی کنفرانس مربوط به کنوانسیون حفاظت گونه‌های مهاجر وحشی، ایران به این امر اعتراض و اعلام کرد که کشورهای عربی معمولاً قاچاقچیان هوبره هستند و تدوین تفاهم‌نامه توسط آن‌ها، کمکی به حفاظت از این گونه نمی‌کند. بر این اساس دو پیشنهاد مطرح شد که سرانجام کشورهای عضو موافقت کردند سه کشور ایران، عربستان و یکی از کشورهای غیرعربی منطقه (پاکستان) تفاهم‌نامه حفاظت از هوبره را تدوین کنند. کشورهای عربی تلاش کردند تا «پرندگان شکاری» تا سال ۲۰۱۱ به این فهرست وارد نشوند. سرانجام با تلاش ایران و حمایت سایر کشورها این گونه‌ها در فهرست حفاظت قرار گرفتند.^{۳۰} ایران و کلیه کشورهای متعهد به این کنوانسیون در عین تصدیق اهمیت حفاظت از گونه‌های مهاجر موظف‌اند به گونه‌های مهاجر که وضعیت نامطلوب دارند رسیدگی کرده و اقدامات لازم را برای حمایت از آن‌ها به‌طور انفرادی یا با همکاری دیگر کشورها انجام دهند. همچنین این کشورها باید تحقیقات مربوط به گونه‌های وحشی را ارتقا داده و در این زمینه با دیگر کشورها همکاری کنند.

۲-۳. تلاش‌های سازمان‌های بین‌المللی

سازمان‌های بین‌المللی متعددی به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع هوبره مرتبط هستند. به‌صورت غیرمستقیم و کلان می‌توان به برخی تلاش‌ها در سطح سازمان ملل متحد در این زمینه اشاره کرد. «قطعنامه E/RES/2013/30 شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد»،^{۳۱} کشورهای عضو را تشویق می‌کند تا قاچاق غیرقانونی گونه‌های حفاظت‌شده جانوران و گیاهان وحشی که گروه‌های جنایت‌کار سازمان‌یافته را درگیر می‌کنند، به‌عنوان جنایت سنگین، به نحو تعریف‌شده در بند (ب) ماده ۲ کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جرایم سازمان‌یافته فراملی^{۳۲} (جرمی با مجازات حداقل چهار سال حبس)^{۳۳} شناسایی کنند تا اطمینان حاصل شود که می‌توان

۲۹. دینا شیلتون و الکساندر کیس، کتابچه قضایی حقوق محیط‌زیست، ترجمه: محسن عبدالهی، (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹)، ۲۲۱.

۳۰. اکبرزاده، نوشین، «حمایت از پرندگان در حقوق بین‌الملل و تعهدات جمهوری اسلامی ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط‌زیست، (تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۳)، ۱۳۳.

31. United Nations Economic and Social Council (ECOSOC)

32. See "E/RES/2013/30 Economic and Social Council," available on: <https://www.unodc.org>, Last accessed on August 4, 2024.

33. United Nations Convention Against Transnational Organized Crime

34. see "Legal frameworks to deter and combat the illegal wildlife trade in Southeast Asia," available on: <https://www.oecd.org>, Last accessed on August 4, 2024.

ابزارهای کافی و مؤثر همکاری بین‌المللی را بر اساس کنوانسیون برای تحقیق و پیگرد قانونی افرادی فراهم کرد که در قاچاق غیرقانونی گونه‌های حفاظت‌شده جانوران و گیاهان وحشی دست دارند. این قطعنامه سازمان ملل همچنین همه کشورهای عضو را تشویق می‌کند که در صورت لزوم، رژیم‌های حقوقی و کیفری ملی، ظرفیت قضایی و ... را تقویت کنند تا اطمینان حاصل شود که قوانین کیفری مربوط، از جمله مجازات‌های مناسب برای کسانی که در قاچاق غیرقانونی گونه‌های حفاظت‌شده جانوران و گیاهان وحشی دست دارند، وضع شود. با اذعان به این موضوع که «کنوانسیون جرایم فراملی، چارچوب حقوقی بین‌المللی اصلی برای جرایم سازمان‌یافته فرامرزی است، این سند الزام‌آور حاوی مقررات متعددی است که طرفین را ملزم به پیش‌بینی جرایم کیفری داخلی در ارتباط با جنایات بین‌المللی می‌کند. همچنین اتخاذ چارچوب‌هایی برای استرداد، کمک‌های حقوقی متقابل و همکاری‌های لازم برای اجرای قانون و ارتقای آموزش و کمک‌های فنی برای ایجاد یا ارتقای ظرفیت لازم را در نهادها و مقامات ملی مقرر می‌کند. چندین پروتکل وجود دارد که بر جنایات فراملی خاص از جمله قاچاق انسان و قاچاق غیرقانونی اسلحه تمرکز دارد، در حالی که هیچ پروتکل خاصی برای جنایات علیه حیات وحش وجود ندارد»^{۳۵} و این امر، خود چالشی بزرگ محسوب می‌شود، چرا که از جمله در خصوص هوبره این موضوع به‌خوبی نمایان است که تجارت غیرقانونی و قاچاق آن عامل مهم و اساسی و تهدیدکننده زندگی و نسل این پرنده بنا بر فهرست قرمز است.

الف. هوبره و اتحادیه جهانی حفاظت

«قدیمی‌ترین مقررات برای قاعده‌مند کردن شکار و صید تدوین شده‌اند و قوانین بسیاری از کشورها بین گونه‌های جانوری قابل شکار و غیرقابل شکار یا گیاهان قابل بهره‌برداری تجاری و غیر آن تفکیک قائل می‌شوند. تخریب زیست‌بوم‌ها^{۳۶} و بهره‌برداری از گیاهان و جانوران وحشی به‌عنوان اولین مسائل زیست‌محیطی بوده که مورد توجه گسترده جامعه بین‌المللی قرار گرفته است و در قلمرو حفاظت از محیط‌زیست، وابستگی بین تمامی دولت‌های جهان، وجه غالب است و این وحدت اکوسیستم^{۳۷} یا سامانه بوم به حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، خصیصه‌هایی ویژه

35. *Supra note 32.*

۳۶. زیست‌بوم به مناطق زندگی تمام گیاهان، جانوران و سایر موجودات با شرایط طبیعی محیط در یک منطقه ویژه گفته می‌شود. اصطلاح بوم، نخستین بار در ۱۹۱۶ توسط فردریک ای کلیمنتر، بوم‌شناس آمریکایی برای توصیف گیاهان و حیوانات در یک زیستگاه خاص استفاده شد.

Retrieved from: <https://education.nationalgeographic.org> & <https://fa.m.wikipedia.org>, Last accessed on August 4, 2024.

۳۷. واژه اکوسیستم اولین بار در کتاب اکولوژیست انگلیسی آرتور تنسلی در ۱۹۳۵ به کار رفت اما آن را همکار تنسلی، کلانام ابداع کرد و آن زمانی بود که از او خواسته شد تا نامی برای اشاره به اجزای فیزیکی و بیولوژیکی محیط به‌عنوان واحد مشخص

اعطا می‌کند».^{۳۸} «از این رو اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت، از همه کشورهای خواسته تا برای حفاظت از گونه‌های در معرض انقراض^{۳۹} گام بردارند».^{۴۰} این اتحادیه در اجرای چندین کنوانسیون بین‌المللی در مورد حفاظت از طبیعت و تنوع زیستی از جمله مهم‌ترین آن، سایتس^{۴۱} نقش مهمی داشته است. اساس کار این کنوانسیون از طریق تنظیم تجارت گونه‌های در معرض خطر، طراحی و پی‌ریزی شده است.

اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت، معروف‌ترین و مهم‌ترین سازمان‌های بین‌المللی فعال در زمینه حفاظت از طبیعت و گونه‌های زیستی است. فهرست قرمز گونه‌های در معرض خطر اتحادیه، بهترین و شناخته‌شده‌ترین سامانه رده‌بندی و فهرست‌برداری وضعیت حفاظت در سراسر جهان است. این فهرست، هوبره را جزو گونه‌های در معرض خطر معرفی کرده است.^{۴۲} فهرست قرمز اتحادیه و انجمن جهانی پرندگان^{۴۳} نیز در این زمینه قابل توجه است. «بر اساس تحقیقات اتحادیه، در کمتر از سه قرن اخیر بیش از ۹۴ گونه پرنده منقرض شده‌اند».^{۴۴} در این زمینه انجمن جهانی پرندگان تلاش می‌کند تا پرندگان، زیستگاه‌ها و تنوع زیستی جهانی را از هرگونه آسیب و گزند حفظ کند. این سازمان، بزرگ‌ترین سازمان همکاری حفاظت از جهان با بیش از ۱۲۰ سازمان عضو و شریک، و مرجع رسمی انتشار فهرست قرمز پرندگان از اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت است و از سال ۲۰۱۵ اثبات کرده که در حدود ۱۳۷۵ گونه پرنده، شامل ۱۳ درصد از کل یا تقریباً یک مورد از هشت مورد پرندگان جهان در معرض خطر انقراض قرار دارند که به تفکیک، در دسته‌بندی‌هایی همچون گونه در معرض انقراض یا گونه در معرض خطر و گونه آسیب‌پذیر درج شده‌اند. این انجمن، منبع علمی رسمی اطلاعات در مورد پرندگان برای فهرست قرمز اتحادیه است که ابزارهای عملی برای حفاظت و رویکرد یکپارچه گسترده برای حفاظت و استفاده پایدار از محیط

برگزیند. مریم اویار حسین، «حفظ و حمایت از تنوع زیستی در حقوق بین‌الملل»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۸، ۹.

۳۸. نگوین کک دین، پاتریک دیبه و آلن پله، *حقوق بین‌الملل عمومی*، ترجمه: حسن حبیبی، جلد دوم، (تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۲)، ۸۸۸.

۳۹. گونه در معرض انقراض آن است که به دلیل تعداد کم و تغییرات اقلیمی یا تجارت حیات وحش در فهرست گونه‌های در معرض خطر انقراض قرار گرفته است.

۴۰. این اتحادیه گونه‌های جانوری و گیاهی را از نظر بقا یا انقراض به ۸ رده طبقه‌بندی کرده است: ۱. انقراض یافته ۲. در معرض انقراض ۳. آسیب‌پذیر ۴. کمیاب ۵. نامشخص ۶. ناکافی ۷. تهدید شده ۸. تهدید شده تجاری. حسن موثقی، «تأسیس دیوان بین‌المللی حمایت از حقوق حیوانات: از رؤیا تا واقعیت»، *فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین* ۲، ۸ (۱۴۰۰): ۶۴-۸۸.

41. CITES

42. Dolman, P. M., R. J. Burnside, K. M. Scotland, and N. J. Collar. "Captive breeding and the conservation of the threatened houbara bustards." *Endangered Species Research* 46 (2021): 163.

43. Birdlife International

۴۴. میرحسین ادهمی، *دانشنامه پرندگان کلیات و اقلیم‌شناسی* (تهران، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی، ۱۳۸۴)، ۷۰.

ب. تأسیس صندوق بین‌المللی حفاظت از هوبره

شاید مهم‌ترین اقدام سازمانی و نهادی در توجه بین‌المللی به اهمیت هوبره، ایجاد «صندوق بین‌المللی حفاظت از هوبره»^{۴۶} بوده است. این ساختار، نهاد غیردولتی است که برای حفاظت و حمایت و تکثیر این گونه ایجاد شد و شیخ زاید بن سلطان آل نهیان آن را در ۲۰۰۶ در ابوظبی تأسیس کرد. هدف اساسی از تأسیس این صندوق، حفاظت از هوبره و حمایت مالی از افزایش جمعیت مانای آن است.^{۴۷} مرکز ملی تحقیقات پرندگان^{۴۸} در سوئد، مرکز پرورش هوبره شیخ خلیفه در سیه السلام در ابوظبی،^{۴۹} مرکز امارات برای تکثیر حیات وحش^{۵۰} در میسور، مراکش، و مرکز پرورش هوبره شیخ خلیفه در قزاقستان^{۵۱} از مهم‌ترین نهادهای مرتبط با این صندوق هستند. این صندوق اختیار انعقاد قراردادهای تحقیقات و انجام پروژه‌های حفاظتی با کشورها را دارد^{۵۲} و هدف آن تلاش برای تکثیر و رهاسازی هوبره و گسترش آن است.^{۵۳}

۳. ابعاد حقوقی داخلی (با نگاهی به حقوق ایران)

«در حقوق ایران، قوانین شکار مصوب ۱۳۳۵ و شکار و صید مصوب ۱۳۴۶ (همراه با اصلاحات بعدی آن) اولین قوانین مستقل و نسبتاً جامع در زمینه حفاظت از گونه‌های جانوری و حیات وحش محسوب می‌شوند. علاوه بر این قوانین، در سایر قوانین^{۵۴} نیز مقرراتی در باب حفاظت از گونه‌های جانوری پیش‌بینی شده است».^{۵۵} همچنین در رویه قضایی نیز آرای در این زمینه دیده می‌شود.

45. Retrieved from: <https://www.birdlife.org>, Last accessed on August 4, 2024.

46. International Fund for Houbara Conservation (IFHC)

47. Loïc A. Hardouin, Y. Hingrat, M. Nevoux, F. Lacroix, and A. Robert. "Survival and movement of translocated houbara bustards in a mixed conservation area." *Animal conservation* 18, 5 (2015): 468.

48. National Avian Research Center (NARC)

49. Sheikh Khalifa Houbara Breeding Center at Seih Al Salam in Abu Dhabi (SKHBC-AD)

50. Emirates Center for Wildlife Propagation (ECWP)

51. Sheikh Khalifa Houbara Breeding Center in Kazakhstan (SKHBC-KZ)

52. Robin Rabier, Alexandre Robert, Frédéric Lacroix, and Loïc Lesobre. "Genetic assessment of a conservation breeding program of the houbara bustard (*Chlamydotis undulata undulata*) in Morocco, based on pedigree and molecular analyses." *Zoo Biology* 39,6 (2020):423.

۵۳. جهت کسب اطلاعات بیشتر در خصوص این نهاد، ن.ک: <https://houbarafund.gov.ae/history>

۵۴. از جمله این قوانین می‌توان به قانون تشدید مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و قاچاقچیان مسلح مصوب ۱۳۵۰ (ماده ۱) و لایحه قانونی مجازات صید غیرمجاز از دریای خزر و خلیج فارس مصوب ۱۳۵۸ (ماده ۱) اشاره کرد.

۵۵. محمدحسین رضائی قوام‌آبادی، «حمایت کیفری از گونه‌های جانوری در ایران»، *فصلنامه علوم محیطی* ۷، ۲ (۱۳۸۸): ۸۰.

۳-۱. چارچوب حقوقی و قضایی حمایت

مطابق مصوبه ۱۳۷۸/۶/۳ شورای عالی محیط‌زیست در خصوص تعیین و طبقه‌بندی گونه‌های جانوران وحشی ایران، هوبره در زمره گونه‌های در معرض خطر انقراض طبقه‌بندی شده است. به استناد بند (الف) ماده ۱۳ قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶/۳/۱۶، هر کس مرتکب اعمال زیر شود به مجازات حبس از نود و یک روز تا سه سال یا جزای نقدی از شصت میلیون ریال تا یکصد و بیست میلیون ریال و در صورت تکرار به هر دو مجازات محکوم می‌شود: شکار جانوران وحشی کمیاب و در معرض خطر انقراض از قبیل جبیر، گورخر، گوزن زرد ایرانی، یوزپلنگ، تمساح، هوبره و میش مرغ. آنچه در این ماده قابل تأمل است، اسامی گونه‌های مندرج در ضوابط سایتس (ضمیمه I، گونه‌های در معرض خطر انقراض و هوبره نیز در این ضمیمه قرار دارد) در کنار بحث تشدید مجازات برای متخلفان است. «پرونده‌ای در این رابطه در مراجع قضایی تشکیل و رأی صادر شد که متهم، از جنبه کیفری جرم به تحمل یک سال حبس و به پرداخت دویست میلیون ریال بابت ضرر و زیان وارده به محیط‌زیست ناشی از شکار «غیرمجاز» یک قطعه هوبره نیز محکوم شد».^{۵۶} در قانون مجازات اسلامی، بخش تعزیرات ماده ۶۸۰، مجازات حبس از ۳ ماه تا ۳ سال یا جزای نقدی از یک میلیون ریال تا ۱۸ میلیون ریال در کنار مجازات‌های دیگر برای شکارچی متخلف دارد. از این رو نرخ بهای جانوران وحشی به لحاظ مطالبه ضرر و زیان وارده به محیط‌زیست (مصوبه شورای عالی محیط‌زیست، موضوع بند (چ) ماده ۳ قانون شکار و صید مورخ ۱۳۹۸/۴/۲۵)، جریمه قابل پرداخت از بابت صید و شکار غیرمجاز هر قطعه هوبره (بالغ، جوجه و تخم)، معادل سیصد میلیون ریال تعیین شده است. نکته قابل توجه این است که در صورتی که گونه شکارشده، ماده باشد، مبلغ ضرر و زیان به سه برابر افزایش می‌یابد).

در قضیه مهم دیگر نیز دیوان عدالت اداری به شکار خارجیان بر اساس آیین‌نامه اجرایی شکار ویژه پرداخته است. انجمن حمایت از حیوانات در راستای ابطال آیین‌نامه صدرالذکر موضوع تصویب‌نامه شماره ۳۳۴۶/ت/۲۲۸۰۵ هـ مورخ ۱۳۸۱/۱/۳۱ هیئت وزیران، اقدام به طرح شکایت با این مضمون می‌نماید که «... با توجه به مغایرت آیین‌نامه ویژه شکار با بند (ج) از بخش ششم اصل دوم، بخش پنجم از اصل سوم و اصل ۵۰، ۱۵۲، ۱۵۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، درخواست لغو آیین‌نامه مورد شکایت را داریم. لازم به ذکر است تصویب این آیین‌نامه از طرفی تاراج بیت‌المال و منابع طبیعی کشور و از طرفی نشان‌دهنده ضعف و مسامحه در برابر اجنبی است».^{۵۷}

۵۶. پایگاه دیده‌بان محیط‌زیست و حیات وحش ایران، «عامل شکار یک هوبره در زابل به دلیل عدم پرداخت ضرر و زیان وارده به محیط‌زیست دستگیر و روانه زندان شد»، ۱۳۹۷/۵/۱۹، www.iew.ir

۵۷. رأی هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در خصوص ابطال آیین‌نامه اجرایی شکار ویژه، موضوع تصویب‌نامه شماره ۳۳۴۶/ت/۲۲۸۰۵ هـ مورخ ۱۳۸۱/۱/۳۱ هیئت وزیران.

در قضیه دیگری، مدیرکل دفتر حقوقی سازمان حفاظت محیط‌زیست در پاسخ به شکایت طرح‌شده در دیوان عدالت اداری طی نامه شماره ۱۷۳۷ - ۲۱ مورخ ۷۳/۹/۸ اعلام داشت: بازهای شکاری از پرندگان بسیار کمیاب و در معرض خطر انقراض هستند و عمده‌ترین دلیل نابودی آنها زنده‌گیری این‌گونه پرندگان است که با خروج از چرخه طبیعت در بازارهای جهانی خصوصاً بین شیوخ کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس و عربستان سعودی به بهای گزافی معامله و خریداری می‌شوند. قاچاقچیان بازهای شکاری پس از صید این پرندگان تا انتقال آنان به بازارهای فروش به‌ناچار مدتی آنها را در وضعیت محصور نگهداری می‌کنند و همین امر موجب می‌شود تا بازگشت آنها به طبیعت غیرممکن شود زیرا پرنده‌ای که با دست تغذیه شود، دیگر توانایی زندگی و شکارکردن را از دست داده و از گردونه حیات وحش خارج می‌شود و در اکوسیستم جایی ندارد. از این رو اگر چه ظاهراً زنده است، چون قادر به ادامه زندگی در طبیعت آزاد نیست، از جهت محیط‌زیست، تلف‌شده به حساب می‌آید و به همین دلیل، شورای عالی حفاظت محیط‌زیست، این مصوبه را تصویب کرد. در این قضیه دیوان تأکید کرده است که برابر ماده ۷ قانون شکار و صید، هرگونه شکار و صید و نگاهداری و خرید و فروش حیوانات قابل شکار و صید بدون تحصیل پروانه ممنوع بوده و باز شکاری نیز از پرندگان بسیار کمیاب و در معرض خطر انقراض است و شکار و نگهداری آن موجب خروج از گردونه وحش و چرخه طبیعت شده و از حیث محیط‌زیست، تلف‌شده محسوب می‌شود. بنابراین مصوبه شورای عالی محیط‌زیست مطابق قانون است.^{۵۸}

۳-۲. چالش‌ها و راهکارها

علی‌رغم وجود قوانین و مقررات حفاظتی و حمایتی عام از هوبره در نظام حقوقی ایران، چالش‌های حقوقی متعددی در این زمینه وجود دارد که در اینجا به پاره‌ای از مهم‌ترین آنها اشاره و برخی راهکارهای ممکن بررسی می‌شود.

الف. چالش‌ها

از جمله چالش‌های موجود می‌توان به این موارد اشاره کرد: به‌روزنبودن قوانین، به‌ویژه در زمینه میزان مجازات‌های نقدی، چرا که به نظر می‌رسد با توجه به میزان بالارفتن آمار شکار غیرقانونی و قاچاق گونه‌های در معرض خطر انقراض، این قوانین به‌طور کامل نقش بازدارندگی قابل‌توجهی نداشته‌اند و رویکردهای ملایم نسبت به جرایم محیط‌زیستی (قاچاق حیات وحش)، پراکندگی، قوانین و مقررات زیست‌محیطی موجود به‌صورت منظم، دسته‌بندی و تدوین نشده‌اند و پراکندگی در این

۵۸. رأی هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در خصوص ابطال بند (ز) مصوبه شورای عالی حفاظت محیط‌زیست در خصوص جلوگیری از انقراض و خروج پرندگان شکاری از چرخه طبیعت و گردونه وحش ۱۲۰ شورای عالی حفاظت محیط‌زیست کشور.

مجموعه، باعث سردرگمی نهادهای متولی (در مقام اجرا) شده و بعضی از مقررات و قوانین متعارض و متناقض و مبهم و گاهی منسوخ در این میان نیز دیده می‌شوند.

علاوه بر این، دام‌گذاری‌های وسیع در مناطق مختلف کویری محل زیستگاه این پرنده منجر به ازبین‌رفتن پوشش‌های گیاهی وسیعی شده، چرا که برای کار گذاشتن تله، درختچه‌ها و پوشش گیاهی زیادی از بین می‌رود که این خود منجر به روان‌تر شدن حرکت شن‌ها در بیابان شده و مشکلات فراوانی ایجاد کرده از جمله ایجاد طوفان شن که با خود شیوع بیماری‌ها به واسطه انتقال عوامل بیماری‌زا، تلف شدن دام‌ها و از همه مهم‌تر، کاهش سطح دید را به همراه دارد که باعث اختلال در سیستم حمل و نقل می‌شود.^{۵۹} همچنین کمبود نیروهای محیط‌بان در مناطق حفاظت‌شده سبب شده قاچاقچیان فرصت بیشتری برای قاچاق هوبره داشته باشند.

یکی از مهم‌ترین عوامل رشد فزاینده قاچاق این پرنده،^{۶۰} مبلغ بالایی است که نصیب قاچاقچیان می‌شود؛ اما آنچه نصیب افراد بومی می‌شود این است که فریب قاچاقچیان را می‌خورند و اقدام به زنده‌گیری هوبره می‌کنند و در نهایت تنها مبلغ اندکی دریافت می‌کنند.^{۶۱} از عوامل مهم دیگر، بیکاری و فقر جوانانی است که کاری جز شکار هوبره ندارند؛^{۶۲} همچنین عامل مهم دیگری که در قاچاق این پرنده به کشورهای حاشیه خلیج فارس^{۶۳} مؤثر است، بی‌اطلاعی مردم محلی است، چرا که هوبره‌های بومی ایران وقتی به آن سوی مرزها قاچاق می‌شوند، سرنوشتی جز مرگ در انتظارشان نیست.^{۶۴} نداشتن امکانات و تجهیزات لازم جهت احداث مراکز تکثیر و پرورش هوبره در زیستگاه، به منظور کمک به ازدیاد نسل و همچنین جلوگیری از قاچاق تخم و جوجه هوبره، از دیگر چالش‌های موجود در این زمینه است.

۵۹. محمدرضا ثروتی و روشن یوسفی، «مسائل مربوط به جابه‌جایی شن و ماسه و ذرات ریز به وسیله باد در سرزمین‌های خشک و کم‌آب»، فصلنامه علمی پژوهشی اطلاعات جغرافیایی سپهر ۲۱، ۸۳ (۱۳۹۱): ۱۸.

60. See Orubah Sattar Ahmed. "The legal status of hunting houbara bustards by foreign dignitaries." *LUMS LJ 3* (2016): 51; Ralph Adler, Mansi Mansi, and Rakesh Pandey. "The houbara bustard: a thematic analysis of a bird's threatened extinction and a government's accountability failure." *Accounting, Auditing & Accountability Journal* (2020); Paul M. Dolman, Keith M. Scotland, Robert J. Burnside, and Nigel J. Collar. "Sustainable hunting and the conservation of the threatened houbara bustards." *Journal for Nature Conservation* 61 (2021): 126000.

۶۱. خبرگزاری صدا و سیما، کد ۲۹۱۵۱۴۶، ۱۳۹۹/۸/۲۶، <https://irbnews.ir>

۶۲. خبرگزاری ایسنا، کد ۹۹۰۹۰۹۰۶۴۰۲، ۹ آذر ۱۳۹۹، <https://isna.ir>

۶۳. جذابیتی در واکنش هوبره مقابل پرنده‌های شکاری وجود دارد که در نتیجه به تفریحی برای اعراب شیخ‌نشین تبدیل شده است. آن‌ها شاهین‌هایشان را با روش‌های مختلف مانند دوختن چشم، دست‌آموز کرده‌اند و پرواز می‌دهند تا بالای سر هوبره در آسمان پرواز کند. سپس شاهین روی هوبره می‌نشیند و شروع به کندن پرها می‌کند و این پرنده را مجبور می‌کند که بر روی زمین بنشیند. اگر شاهین نتواند هوبره را شکار کند باعث سرشکستگی صاحب‌اش می‌شود و این گونه این بازی برای صیادان جذاب است. خبرگزاری صدا و سیما، کد ۲۹۱۵۱۴۶، ۱۳۹۹/۸/۲۶، <https://irbnews.ir>

۶۴. خبرگزاری صدا و سیما، کد ۲۹۱۵۱۴۶، ۱۳۹۹/۸/۲۶، <https://irbnews.ir>

ب. راهکارهای ممکن برای غلبه بر چالش‌ها

علی‌رغم وجود چالش‌های فوق می‌توان راهکارهای ذیل را در این خصوص بیان کرد.

۱- در ایران قوانین نسبتاً مستحکم و جامعی در خصوص شکار و صید وجود دارد. به‌طور مثال، در بند (ج) قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶ آمده است: بررسی و تحقیقات علمی دربارهٔ حیوانات قابل شکار. آنچه در میان بندهای این قانون قابل توجه است، حس حیوان دوستی مندرج در بند (ج) است که تعلق خاطر مردم به حیوانات نه صرفاً به منظور شکار و قابل صیدبودنشان بلکه با نگرش نقش آن‌ها در اکوسیستم و بقای بشر را مورد تأکید قرار داده است.^{۶۵} اما می‌بایست نسبت به بازنگری قوانین خصوصاً قوانین کیفی اقدامات جدی‌تری صورت گیرد تا مجازات‌های اعمال شده تناسب بیشتری با میزان جرایم ارتكابی داشته باشند. همچنین ضروری است شعبات ویژه در دادسراها و محاکم کیفری به منظور رسیدگی تخصصی به جرایم متخلفان و مجرمان علیه حیات وحش ایجاد شود.

۲- «قوانین و مقررات زیست‌محیطی موجود می‌بایست دسته‌بندی شود و به‌صورت منظم در اختیار مجریان امر قرار گیرد که در مقام اجرا باعث سردرگمی نهادهای متولی نشود، در حالی که برخی کشورها نظیر فرانسه در قالب کد محیط‌زیست،^{۶۶} قوانین و مقررات زیست‌محیطی خود را دسته‌بندی شده و به‌صورت منسجم در اختیار مجریان و بهره‌برداران قرار می‌دهند».^{۶۷}

۳- در گام‌های بعدی می‌بایست اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در خصوص حفاظت از حیات وحش، به‌ویژه گونه‌های در معرض انقراض (هوبره) با استفاده از رسانه‌های تصویری مانند اینفوگرافی (یکی از روش‌های پرکاربرد ارائهٔ اطلاعات به‌صورت دیداری در بسیاری از زمینه‌ها از جمله «آموزش»^{۶۸} و فرهنگ‌سازی) و غیره به افراد، به‌ویژه مردم بومی و محلی صورت پذیرد، چرا که با توجه به اصل ۵۰ قانون اساسی، حفاظت از محیط‌زیست و حیات وحش، وظیفهٔ همگانی است. مطابق این اصل:

۶۵. گروه صلح کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی بونسکو، حقوق زیست‌محیطی بشر (تهران، نشر دادگستر، ۱۳۹۱)، ۳۲۴.

۶۶. فرانسه قوانینی در خصوص حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری دارد؛ ویژگی اصلی قوانین حفاظت از گونه‌های گیاهی، جانوری و گونه‌های طبیعی این است که با ممنوعیت تخریب آن‌ها و زیستگاه‌های اطراف آن‌ها در صورتی که دارای منافع علمی باشند یا در معرض خطر باشند، از آن‌ها محافظت می‌کنند. («ماده 1-411 L.» کد محیط‌زیست). همچنین قوانینی برای حفاظت از زیستگاه‌های طبیعی وجود دارد: وب سایت‌های Natura 2000، باغ‌های گیاه‌شناسی ملی و باغ‌های منطقه‌ای مناطق طبیعی. (مواد L.414-1 تا L.414-11).

See Q&A environmental regulation in France Huglo Lepage Avocats, Huglo Lepage Avocats logo, available on <https://www.lexology.com>, Last accessed on August 4, 2024.

۶۷. علی مشهدی، مجموعهٔ محشای قوانین و مقررات محیط‌زیست (جلد دوم) ایران و حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، جلد دوم، انتشارات خرسندی، ۱۳۹۶.

۶۸. آموزش، نقش مهمی در پیشگیری از تخریب محیط‌زیست دارد. هدف اصلی از آموزش، آشنایی هرچه بیشتر با محیط‌زیست و تبادل اطلاعات و تجربیات است. محمدحسین رضائی قوام‌آبادی، «پیشگیری و سرکوب جرایم زیست‌محیطی در پرتو اقدامات سازمان‌های غیردولتی در نظام حقوقی ایران»، مجلهٔ حقوقی دادگستری ۷۵، ۷۵ (۱۳۹۰): ۲۱۳.

«در جمهوری اسلامی ایران، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیرقابل‌جبران ملازمه پیدا کند، ممنوع است». به عبارت دیگر، «اطلاع‌رسانی‌های گسترده»^{۶۹} در تمام کشور در خصوص حفاظت از هویره از طریق رسانه‌های نوشتاری و غیره منجر می‌شود به اینکه در سطح وسیعی مردم با این پرنده و اهمیت و ضرورت حفظ نسل آن آشنا شوند.

۴- افزایش اعتبارات ملی و استانی جهت حفظ زیستگاه هویره و افزایش تعاملات بین‌المللی با سازمان‌های ذی‌ربط و استفاده از دانش کارشناسان خارجی، تشویق سرمایه‌گذاران جهت احداث مراکز تکثیر و پرورش هویره در زیستگاه به منظور کمک به ازدیاد نسل و همچنین جلوگیری از قاچاق تخم و جوجه هویره.

۵- با توجه به اینکه مهم‌ترین عامل تهدیدکننده این پرنده در مقیاس بین‌المللی، شکار توسط قوش‌بازان در خاورمیانه است و از طرف دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس، شاهین‌داری و قوش‌بازی را در فهرست یونسکو به‌عنوان «میراث زنده بشریت»^{۷۰} ثبت کرده‌اند، می‌بایست به یونسکو نسبت به ثبت این رسم اعتراض کرد چون رسمی را ثبت کرده است که به نابودی حیات وحش ایران منجر می‌شود.

راهکارهای مؤثر دیگری نیز در حمایت و حفاظت از هویره ارائه شده است. از جمله ضرورت حفظ و در برخی مناطق، بازیابی یکپارچگی زیستگاه، کاهش اثرات خطوط برق (برق‌گرفتگی)، کاهش و ترجیحاً حذف شکار غیرقانونی و به‌دام‌انداختن، استقرار پرندگان در زیستگاه، کنترل شکار با تنظیم محدودیت‌های جغرافیایی و عددی (شکار پایدار). مطابق روش شکار پایدار: «هویره‌های آسیایی و آفریقایی هر دو با شکار کنترل‌نشده تهدید می‌شوند و اقدام اصلی حفاظتی عبارت است از رهاسازی پرندگان پرورش‌داده‌شده در زیستگاه در مقیاسی بزرگ که به‌طور بالقوه جمعیت‌های وحشی را از طریق نفوذ تقویت می‌کند و بهترین مدل برای حفظ هر دو گونه، سیستم شکار پایدار است که شامل رعایت ذی‌نفعان، مشارکت سهام‌داران و جوامع محلی در تصمیم‌گیری‌ها و نظارت، و حفاظت از مناطق شکار ممنوع است»^{۷۱}.

۶۹. حق دسترسی به اطلاعات زیست‌محیطی یکی از حق‌هایی است که به موجب آن کلیه مؤسسات عمومی موظف‌اند اطلاعات مربوط به حفاظت از محیط‌زیست را در اختیار شهروندان قرار دهند. گودرز افتخار جهرمی، «حقوق بشر، محیط‌زیست و توسعه پایدار»، *مجله تحقیقات حقوقی* ۱۲، ۵۰ (۱۳۸۸): ۱۶.

70. Retrieved from: <https://www.unesco.org>, Last accessed on August 4, 2024. (Falconry, a living human heritage)

71. *Supra* note 63.

نتیجه

آنچه در این مقاله بررسی شد، مطالعه حقوقی موضوع شکار و تجارت گونه‌ای از حیات وحش پرندگان در معرض خطر انقراض به نام هوبره از منظر حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی بود. در ادبیات حقوقی به زبان فارسی، این نوشتار نخستین اثری است که به این موضوع پرداخته است. به‌عنوان نتایج و دستاوردهای عمده پژوهش حاضر می‌توان موارد ذیل را برشمرد:

۱- از منظر حقوق بین‌الملل، تجارت غیرقانونی گونه‌های در معرض خطر انقراض، موضوعی قابل توجه است. اگرچه سایتس به‌عنوان سند بین‌المللی مهم در خصوص مبارزه با تجارت غیرقانونی جانوران و گیاهان وحشی محسوب می‌شود، محدودیت‌هایی در جهت عملی کردن سازکارهای انطباق سایتس وجود دارد که باید مورد توجه قرار بگیرد. به همین سبب به نظر می‌رسد نیاز به تدوین و طراحی سازکارهای ویژه برای برخی گونه‌ها از جمله هوبره احساس می‌شود.

۲- ایجاد نهادی ویژه یا گروه کاری مخصوص در حقوق ایران در پرتو همکاری فراملی و بین‌المللی بین سایتس و انجمن‌های بین‌المللی برای تحقق حمایت حقوقی از هوبره، نظیر تأسیس صندوق بین‌المللی حفاظت از هوبره ضروری به نظر می‌رسد.

۳- علاوه بر این، نیاز فزاینده‌ای به تدوین کنوانسیون ویژه‌ای علیه جرایم بین‌المللی حیات وحش از جمله شکار و تجارت غیرقانونی هوبره احساس می‌شود، چرا که ارزش تجارت غیرقانونی حیات وحش تا ۲۰ میلیارد دلار در سال تخمین زده می‌شود. ظرفیت‌های هنجارها و نهادهای بین‌المللی قابل بهره‌برداری باید شناسایی شده و در جهت فعال‌سازی هرچه بیشتر و بهتر آن‌ها از جمله در مبارزه با شکار، قاچاق و تجارت غیرقانونی هوبره تلاش مقتضی به عمل آید.

۴- ضعف‌ها و کاستی‌های نظام بین‌المللی موجود (از جمله ثبت رسم غلط شاهین‌داری و قوش‌بازی در یونسکو) باید شناسایی و در جهت رفع آن‌ها کوشش شایسته صورت پذیرد تا بر قوت و کارایی نظام موجود افزوده شود.

۵- ضرورت به‌روزرسانی قوانین و مقررات شکار گونه‌های در معرض خطر از جمله هوبره: حیوانات کمیاب و در معرض انقراض، جزئی از محیط‌زیست و سرمایه‌های بشری محسوب می‌شوند و شوربختانه دلایل مختلفی از جمله سودجویی برخی افراد موجب شده تا حیات وحش کشور در معرض خطرات جدی قرار گیرد. در ایران قوانین نسبتاً مستحکم و جامعی در خصوص شکار و صید وجود دارد اما این قوانین باید به‌روزرسانی شوند؛ در نتیجه در گام نخست، می‌بایست نسبت به بازنگری قوانین خصوصاً قوانین کیفری اقدامات جدی‌تری صورت گیرد؛ ضمن اینکه قوانین و مقررات زیست‌محیطی موجود به‌صورت منظم و دسته‌بندی تدوین نشده، بلکه پراکنده‌گی زیادی در این مجموعه مشاهده می‌شود که در مقام اجرا باعث سردرگمی نهادهای متولی شده و بعضی از

مقررات و قوانین متعارض و متناقض و مبهم و گاهی منسوخ در این میان دیده می‌شوند؛ در حالی که برخی کشورها نظیر فرانسه در قالب «کد محیط‌زیست»، قوانین و مقررات زیست‌محیطی خود را دسته‌بندی شده و منسجم در اختیار مجریان و بهره‌برداران قرار می‌دهند.

۶- اصلاح و بازبینی مجازات‌ها و ضمانت اجرای کیفری شکار هوبره: ضروری است مجازات‌های مقرر و قابل اعمال، تناسب بیشتری با میزان جرایم ارتكابی داشته باشند.

۷- ضروری است تا شعبات ویژه در دادسراها و محاکم کیفری به منظور رسیدگی تخصصی به جرایم متخلفان و مجرمان حیات وحش از جمله هوبره ایجاد شود.

۸- در گام بعدی نیز می‌بایست اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در خصوص حفاظت از حیات وحش، به‌ویژه گونه‌های در معرض انقراض (هوبره) با استفاده از رسانه‌های تصویری مانند اینفوگرافی، نوشتاری و غیر آن برای افراد، به‌ویژه مردم بومی و محلی صورت پذیرد، چرا که با توجه به اصل ۵۰ قانون اساسی، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیرقابل جبران ملازمه پیدا کند، ممنوع است؛ لذا حفاظت از محیط‌زیست و حیات وحش وظیفه همگانی نیز محسوب می‌شود.

منابع:

الف. فارسی

– کتاب

۱. ادهمی، میرحسین. *دانشنامه پرنندگان: کلیات و اقلیم‌شناسی*، تهران، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی، ۱۳۸۴.
۲. نگوین کک دین، پاتریک دیبه و آلن پله. *حقوق بین‌الملل عمومی*، ترجمه: حسن حبیبی، جلد دوم، تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۲.
۳. شیلتون، دینا و الکساند کیس. *کتابچه قضایی حقوق محیط‌زیست*، ترجمه: محسن عبدالهی، تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹.
۴. بلیک، ژانت الیزابت. «حفاظت از حیات وحش از دیدگاه حقوق بین‌الملل»، تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۴.
۵. گروه صلح کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو، حقوق زیست‌محیطی بشر، تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۱.
۶. منصوری، جمشید. *راهنمای پرنندگان ایران*، تهران: انتشارات کتاب فرزانه، ۱۳۷۹.
۷. مشهدی، علی. *مجموعه محشای قوانین و مقررات محیط‌زیست (جلد دوم) ایران و حقوق بین‌الملل محیط‌زیست*، تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۶.

– مقاله

۱. آقا نجفی‌زاده، شیرین، حیدری، فتح‌اله، همایی، محمودرضا، «تکثیر هوبره آسیایی در ایران: داده‌ها و تجربیات اولیه»، *مجله زیست‌شناسی ایران*، جلد ۲۳، شماره ۲ (۱۳۸۹).
۲. افتخار جهرمی، گودرز، «حقوق بشر، محیط‌زیست و توسعه پایدار»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۵۰ (۱۳۸۸).
۳. پاک‌نیت، داود، محمودرضا همایی، سعیده ملکی و محبوبه توحیدی، «تأثیر عوامل محیطی بر پراکنش زیستگاه‌های مطلوب جمعیت‌های زمستان‌گذران هوبره آسیایی در فلات مرکزی ایران»، *بوم‌شناسی کاربردی*، شماره ۵، شماره ۱۷ (۱۳۹۵).
۴. ثروتی، محمدرضا و روشن یوسفی، «مسائل مربوط به جابه‌جایی شن و ماسه و ذرات ریز به وسیله باد در سرزمین‌های خشک و کم‌آب»، *فصلنامه علمی پژوهشی اطلاعات جغرافیایی سپهر*، شماره ۸۳ (۱۳۹۱).

۵. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین، «پیشگیری و سرکوب جرایم زیست‌محیطی در پرتو اقدامات سازمان‌های غیردولتی در نظام حقوقی ایران»، مجله حقوقی دادگستری ۷۵، شماره ۷۵ (۱۳۹۰).
۶. _____، «حمایت کیفی از گونه‌های جانوری در ایران»، فصلنامه علوم محیطی ۷، شماره ۲ (۱۳۸۸).
۷. موثقی، حسن، «تأسیس دیوان بین‌المللی حمایت از حقوق حیوانات: از رؤیا تا واقعیت»، فصلنامه فقه و حقوق نوین ۲، شماره ۸ (۱۴۰۰).

- پایان‌نامه

۱. اکبرزاده، نوشین، «حمایت از پرندگان در حقوق بین‌الملل و تعهدات جمهوری اسلامی ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط‌زیست، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، به راهنمایی علی مشهدی، ۱۳۹۳.
۲. باسمنجی، بابک، «برآورد تراکم جمعیت و استفاده از زیستگاه هوبره آسیایی (Chlamydotis macqueenii)» پایان‌نامه کارشناسی ارشد منابع طبیعی، دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱۳۸۹.
۳. اویار حسین، مریم، «حفظ و حمایت از تنوع زیستی در حقوق بین‌الملل»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، (۱۳۸۸).

- گزارش

۱. فخارمنش، زینب، «گزارش ملی سرشماری جمعیت زمستان‌گذران هوبره در سال ۱۳۹۷»، سازمان حفاظت محیط‌زیست، دفتر حیات وحش و آبریان آب‌های داخلی (۱۳۸۹).
۲. اطلس پرندگان ایران، مقالات تخصصی حیات وحش (پرندگان)، قسمت چهارم (۱۳۹۵).

- قوانین

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (با آخرین اصلاحات ۱۳۶۸).
۲. قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶/۳/۱۶ با اصلاحات مصوب ۱۳۵۳/۱۰/۳۰ و ۱۳۷۵/۹/۲۵ و مصوبه هیئت وزیران مورخ ۱۳۹۷/۲/۲۲.
۳. قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحیه ۱۳۷۱/۸/۲۴.
۴. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.
۵. قانون تشدید مجازات اسلحه و مهمات و قاچاقچیان مسلح مصوب ۱۳۵۰.

ب. انگلیسی

- Articles

1. Adler, Ralph, Mansi Mansi, and Rakesh Pandey. "The Houbara Bustard: A Thematic Analysis of a Bird's Threatened Extinction and a Government's Accountability Failure." *Journal of Accounting, Auditing & Accountability* (2020).
2. Dolman, Paul M., et al. "Sustainable Hunting and the Conservation of the Threatened Houbara Bustards." *Journal for Nature Conservation* 61 (2021): 126000.
3. Dolman, P. M., R. J. Burnside, K. M. Scotland, and N. J. Collar. "Captive Breeding and the Conservation of the Threatened Houbara Bustards." *Endangered Species Research* 46 (2021): 161-173.
4. Hardouin, Loïc A., Y. Hingrat, M. Nevoux, F. Lacroix, and A. Robert. "Survival and Movement of Translocated Houbara Bustards in a Mixed Conservation Area." *Animal Conservation* 18, no. 5 (2015): 461-470.
5. Rabier, Robin, Alexandre Robert, Frédéric Lacroix, and Loïc Lesobre. "Genetic Assessment of a Conservation Breeding Program of the Houbara Bustard (*Chlamydotis Undulata Undulata*) in Morocco, Based on Pedigree and Molecular Analyses." *Zoo Biology* 39, no. 6 (2020): 422-435.
6. Orubah, Sattar Ahmed. "The Legal Status of Hunting Houbara Bustards by Foreign Dignitaries." *LUMS LJ* 3 (2016): 51.
7. Sollund, Ragnhild. "Wildlife Trade and Law Enforcement: A Proposal For a Remodeling of Cites Incorporating Species Justice, Ecojustice, and Environmental Justice." *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 66, no. 9 (2022): 1017-1035.
8. Tourenq, Christophe, Olivier Combreau, Mark Lawrence, Serguei B. Pole, Andrew Spalton, Gao Xinji, Mohammed Al Baidani, and Frédéric Launay. "Alarming Houbara Bustard Population Trends in Asia." *Biological Conservation* 121, no. 1 (2005): 1-8.
9. Osborne, Patrick E., Frédéric Launay, and Derek Gliddon. "Wintering Habitat Use by Houbara Bustards *Chlamydotis Undulata* in Abu Dhabi and Implications for Management." *Biological Conservation* 81 (1997): 51-56.
10. IUCN Red List of Threatened Species, "*Chlamydotis macqueenii*" (2021).

- Documents

1. United Nations Conference on Environment and Development, Agenda 21, chap. 15, "Conservation of Biological Diversity," Rio de Janeiro, 1992.
2. Convention on Biological Diversity, opened for signature June 5, 1992, 1760 U.N.T.S. 79 (entered into force December 29, 1993).
3. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild

Fauna and Flora, opened for signature March 3, 1973, 993 U.N.T.S. 243 (entered into force July 1, 1975).

4. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, opened for signature June 23, 1979, 1651 U.N.T.S. 333 (entered into force November 1, 1983).
5. United Nations Economic and Social Council, Resolution 2013/30, "Strengthening of the Coordination of Emergency Humanitarian Assistance of the United Nations," July 25, 2013.